

## INHOUD

Herinneringseducatie geeft antwoorden . . . . .	11
Van herinneringseducatie tot vredeseducatie . . . . .	18
Dokter Fritz Basch (°1900,†1944): collaborateur met een hart . . . . .	25
Willy Berler (°1918,†2008): sprong niet van de trein . . . . .	31
Dietrich Bonhoeffer (°1906,†1945): tussen verzet en overgave . . . . .	35
Wilhelm Brasse (°1917,†2012): de fotograaf van Birkenau . . . . .	40
Lydia Chagoll (°1931): Joods kind overleeft vele kampen . . . . .	42
Jacob Cyngiser (°1904,† ?): architect van de ontsnapping . . . . .	49
Jenta De Ceulaer (°1901,†1943): wanhopige moeder . . . . .	55
Maurice Decosemaker (°1923,†1997): opa verloor moed niet . . . . .	59
Adolf Eichmann (°1906,†1962): architect van de Holocaust . . . . .	65
Eva Fastdag (°1917): Joodse secretaresse van Dossin . . . . .	70
Abraham Fischel (°1921, ?): Joodse man overleeft Buchenwald . . . . .	75
Anne Frank (1929,†1945): de zeven levens van Anne Frank . . . . .	79
Amon Göth (1908,†1946): moorddadige kampcommandant . . . . .	85
Irma Grese (°1923,†1945): <i>belle</i> van Auschwitz . . . . .	89
Simon Gronowski (°1931) sprong uit trein richting vrijheid . . . . .	94
Kitty Hart (°1926): familie staat samen sterk . . . . .	98
Reinhard Tristan Eugen Heydrich (°1904,†1942): blond beest . . . . .	103
Heinrich Himmler (°1900,†1945): architect van Holocaust . . . . .	109
Rudolf Höss (°1900,†1945): meedogenloze kampcommandant . . . . .	114
Dyna Jablonski Rozenstein (°1920,†1943): Joodse verpleegster . . . . .	118
Brandel Kempner (°1922,†1943): ‘de Uitverkorene’ . . . . .	122
Maximiliaan Kolbe (1894,†1941): leven en sterven uit liefde . . . . .	126
Régine Krochmal (°1920,†2012) een verpleegster in het verzet . . . . .	130
Félix Lipszyc (°1923): kleermaker overleeft zes kampen . . . . .	134
Robert Maistriau (°1921,†2008): partizaan riskeert z'n leven . . . . .	139
Edek Galinski & Mala Zimetbaum (°1923/1918,†1944): . . . . .	
Romeo en Julia . . . . .	146
Josef Mengele (°1911,†1979): de Engel des doods . . . . .	148

Louis Micheels (°1917, †2008): trouw aan roeping van dokter . . . . .	155
Hans-Joseph Münch (°1911, †2001): a ‘good guy’ from Auschwitz . . . . .	164
Felix Nussbaum (°1904, †1944): een schilderende orgelman . . . . .	166
Miklós Nyiszli (°1901, †1956): rechterhand van Engel des doods . . . . .	170
Tadeusz Pankiewicz (°1908, †1993): de katholieke apotheker . . . . .	
in het getto van Krakau . . . . .	177
Kurt Prüfer (°1891, †1952): ingenieur van Topf und Söhne . . . . .	185
Philipp Schmitt (°1902, †1950): meedogenloze kampcommandant . . . . .	190
Sophie Scholl (°1921, †1943): de witte roos van München . . . . .	194
Israël Steinberg (°1890, ?): Joodse Schweinmeister . . . . .	198
Jacqueline Vadoche (°1943, †1944): Overleden na 103 dagen . . . . .	203
Zoni Weisz (°1937): komt op voor ‘de Vergeten Holocaust’ . . . . .	213
Viviane Weinreb (°1943): de jongste van het XXste transport . . . . .	219

*Over de schetsen in dit boek...*

*In Birkenau eindigde het voor zowel de slachtoffers als de daders,  
zonder onderscheid. Een (spoor)weg van ergens naar nergens.  
De ruwe schetsen werden gemaakt in een A5-schriftje tijdens de  
inleefreis. Ik heb het ruwe willen behouden in de schetsen die daders,  
slachtoffers, omstaanders, weerstanders en zigeuners voorstellen.’*

*Illustrator Eric Bellens*



De toekomstige leerkrachten UCLL-project 'herinneringseducatie' voor de muur van het Schindlermuseum in Krakau met de foto's van de Schindler-Joden die de Holocaust overleefden.

## HERINNERINGS-EDUCATIE GEEFT ANTWOORDEN OP ACTUELE PROBLEMEN

Na de vernietigende oorlogen van de twintigste eeuw hebben de naties verdragen opgesteld en wereldwijde organisaties opgericht die de vrede in de wereld en de toenadering tussen de volkeren beoogden. De universele verklaring van de mensenrechten en de rechten van het kind, de Europese Unie, de oprichting van de Verenigde Naties hebben als gevolg gehad dat een wereldoorlog de laatste decennia is uitgebleven. Vandaag worden we echter geconfronteerd met nieuwe wereldwijde conflicten waarbij mensen elkaar vermoorden, verjagen, beroven omwille van religie, nationaliteit of ideologie. Intolerantie verspreidt zich razendsnel wereldwijd. Vluchtelingenstromen komen massaal op gang. De Verenigde Naties en de internationale instellingen zoals de Europese Unie kunnen moeizaam een coherent beleid ontwikkelen. Dit gebeurde ook in het verleden: oorlog, intolerantie, schendingen van de mensenrechten en uitbuiting zijn van alle tijden. Mensen ontvluchten de broeihaarden van onveiligheid, geweld en armoede. Het doorgronden van de redenen voor al dit geweld en deze migraties veronderstelt historische, politieke en economische kennis. De vluchtelingencrisis en het bloedvergieten, aangericht door het Islamitisch kalifaat en andere extremistische groeperingen, zijn hedendaagse conflicten die dikwijls hun wortels hebben in een verre geschiedenis. De veranderende Noord-Zuidverhoudingen, het imperialisme van Europa de nietsontziende, inpalmende wereldpolitiek van China verstoren nu het broos evenwicht dat na de Tweede Wereldoorlog decennialang voor duurzame vrede zorgde...

Zo grijpt Islamitische Staat terug naar de wazige begintijd van de islam. De aanslagen in het Westen raken onze democratische waarden in het hart. Van buitenaf ondermijnt haat onze samenleving, van binnenin knagen angst en onzekerheid aan het open karakter ervan. Kinderen stellen rake vragen over hun toekomst en over de toestand in de wereld. Harmonieus samenleven en de rijkdom van de diversiteit zijn geen vanzelfsprekende evidenties meer. Zij die hier wel nog in geloven

worden vaak bestempeld als goedgegelovige ‘Gutmenschen’.

Veel mensen worden immers angstiger en vallen terug op traditionele denkkaders. Sommige politieke partijen profiteren van deze onzekerheid en hun slogans doen burgers geloven in simpele oplossingen voor complexe problemen.... De zeggingskracht van internationale organisaties zoals de Europese Unie, de VN of de Wereldbank kalft af. Regionalisme, populisme en extremisme winnen veld. Deze stromingen houden echter steeds minder rekening met het algemeen belang, met het lot van de zwakken, de verstotenen en met de universele waarden en spelregels die meerdere decennia de vrede en het evenwicht mogelijk maakten.

Scholen, media, sociale organisaties zoeken naar een methodiek om geweld, extremisme, onverdraagzaamheid, antisemitisme maar ook islamfobie historisch-maatschappelijk te kunnen kaderen. Het is van groot belang dat leerlingen, studenten en burgers leren antwoorden geven op de actuele maatschappelijke problemen zoals het verblijfsrecht voor kinderen op de vlucht, hoe het voelt om als asielzoeker in een vreemd land aan te komen of het sluiten van de grenzen om de vluchtelingen crisis aan te pakken. Historische kennis blijft cruciaal om respect, burgerzin en democratische waarden weerbaar te kunnen ontwikkelen.

Meer dan 75 jaar geleden waren het nagenoeg dezelfde barbaarse mechanismen die in nazi-Duitsland en in de veroverde gebieden een geweldspiraal op gang brachten tegen de Joodse bevolking, tegen getuigen van Jehova, tegen homoseksuelen, tegen Roma, Sinti, communisten, andersdenkenden...

Discriminatie, rassenhaat, ontmenselijking, geweld en antisemitisme waren de triggers die Holocaust mogelijk maakten. Hoe grootschalig de uitroeingskampen in Polen ook waren, de meeste Joden werden vermoord door kogels, hun lichamen belandden in kuilen en grachten. De helft van alle slachtoffers viel tijdens de laatste elf maanden van de oorlog, toen de afloop van ‘der Totalen Krieg’ al duidelijk was, ook voor de nazi’s...

Vandaag staan tientallen memorialen zoals het vernietigingskamp in Auschwitz, het kamp van Breendonk, het beklijvende museum in de Kazerne Dossin daarvoor symbool.

Dit mag nooit vergeten worden. Het is een kerntaak van de opvoeding en het onderwijs om lessen te trekken uit het recente verleden.

In sociale media maar ook op straat worden we dagelijks geconfronteerd met discriminatie, ontmenselijking, geweld. Dezelfde mechanismen die de Holocaust hebben mogelijk gemaakt zijn opnieuw actief in onze samenleving. Even noodlottig als het bedrijven van het kwade is het passief ondergaan en het zich afsluiten van deze realiteit. Net zoals toen zijn er nu ijsig stille en passieve bystanders die het mogelijk maken dat daders weerloze slachtoffers vernederen, vermoorden of hun fundamentele rechten miskennen.

#### **EEN MEERSTEMMIGE EN ERVARINGSGERICHTE AANPAK VAN HERINNERINGS-EDUCATIE**

De sleutel tot een onderbouwde visie op erfgoed- en herinneringseducatie is de multiperspectiviteit. We sluiten hiermee aan bij de visie van Prof. Dr. Carla van Boxtel op cultuureducatie<sup>1</sup>. Zowel materieel als immaterieel erfgoed is immers steeds ‘meerstemmig’. Gebeurtenissen van het heden en verleden dienen in onze superdiverse samenleving vanuit verschillende standpunten te worden benaderd. Door een meerstemmige aanpak van cultuureducatie zullen leerlingen en burgers een onderbouwde, omvattende persoonlijke visie opbouwen. Vragen uit het verleden kunnen immers niet eenduidig worden beantwoord. De transfer naar het heden vergt persoonlijke verbeelding en analyse. Erfgoedonderwijs en herinneringseducatie zijn volop in opmars en zijn noodzakelijk voor een historisch besef en voor het ontwikkelen van een onderbouwde identiteit in onze diverse samenleving.

De gehanteerde aanpak die we voorstellen in deze publicatie is gebaseerd op het inleven in een karakter of een persoon die een rol speelt in de Holocaust. We realiseren ons hierbij dat het levensecht inleven in historische situaties onmogelijk is. De diepe emoties en ellende van het opgepakt worden in het midden van de nacht, van het vernederd en beroofd te worden tijdens het transport naar onbekende uitroeiingsplekken kan je nooit

<sup>1</sup> Van Boxtel e.a., *Verlangen naar een tastbaar verleden*: 30 – 60.

vergelijken met de ervaringen van een ander persoon die zich probeert in te leven. Leerlingen, studenten kunnen echter wel leren rekening houden met het perspectief van een betrokken personage. Het gevolg is dat leerlingen ervaringsgericht zullen leren. Aan de hand van authentieke bronnen, getuigenissen, geschriften tracht de student zich in te leven in het perspectief van een karakter-personage. Deze ervaringsgerichte en multiperspectieve aanpak leidt tot een dieper inzicht en respect en kan je in verband brengen met 'living history' of 're-enactment'.

We onderscheiden het perspectief van slachtoffers (Joden, kinderen, verzetslieden..) daders (nazi's, verklikkers, collaborerende ondernemers), en omstaanders/bystanders (passief, ondergaand ofwel actief verzet plegend). Jonge mensen krijgen een idee van de ervaringen en emoties tijdens historische situaties. Zij vereenzelvigen zich met historische personages en leren rekening te houden met de context waarin deze personages leefden. Multiperspectiviteit is een actueel principe in onderwijs en educatie en staat centraal in de nieuwe eindtermen van alle leergebieden van het basisonderwijs en secundair onderwijs.

Deze didactiek van het inleven in een karakter uit het verleden sluit aan bij de vier culturele vaardigheden uit de cultuurtheorie van prof. Barend Van Heusden<sup>2</sup>:

- WAARNEMEN: OPMERKEN, LEREN, HERKENNEN VAN SITUATIES.
- VERBEELDEN: ZELF INVULLEN EN BEDENKEN VAN IETS NIEUWS, VOORTBOUWEND OP DE WAARNEMINGEN.
- CONCEPTUALISEREN: CATEGORISEREN VAN SITUATIES.
- ANALYSEREN: ONTLEDEN VAN HET PROCES.

Hoe herkennen we deze vier culturele vaardigheden in dit project over herinneringseducatie?

-WAARNEMEN: racisme zien in je eigen klas, bij jezelf, op school... De onderzoeksvragen bij dit project vertrekken van de student zelf: hoe sta je zelf tegenover Turkse, Marokkaanse, Nigeriaanse medestudenten? Zijn er in je school of omgeving

---

2 Van Heusden: *Naar een doorlopende leerlijn cultuuronderwijs* in *Cultuur in de spiegel* (2010): 13 – 14.

Turkse, Marokkaanse, Nigeriaanse medestudenten? Hoe reageer je? Hoe communiceer je met deze mensen en over deze mensen? Tijdens dit project zullen studenten verschillende historische bronnen verkennen: musea, literatuur of websites over de Holocaust. Ze krijgen informatie over verschillende perspectieven: dader, omstaander, slachtoffer. Ze nemen onverdraagzame reacties waar in hun leefwereld en stellen zich vragen.

-VERBEELDEN: stel je voor dat je een Turkse of Nigeriaanse vriend(in) hebt: wat zijn de reacties in je omgeving? Stel je voor dat je zou opgroeien in een tent. Wat zou je doen? 'Imagine' dat je niet uit je dorp mag weggaan of dat je in een gesloten getto leeft. Verbeeld eens dat je opgepakt wordt in het midden van de nacht na luid gebons op je voordeur... Stel je voor dat je in Italië zonder een cent op zak angstig rondloopt, geen papieren bij hebt en de taal niet spreekt.

-CONCEPTUALISEREN: het ordenen van de verschillende perspectieven. Hoe pak je de vluchtelingenproblematiek aan? Hoe gaan we oplossingen realiseren, hoe houden we rekening met obstakels en beïnvloedende factoren? Hoe kunnen we respectvol samenleven in een klas, dorp of wijk. Hoe komen we tot een gedragen plan?

-ANALYSEREN: het nabeschouwen van het proces aan de hand van vragen, verbanden, oorzaken en gevolgen, actualiseren, het toepassen op de problemen van vandaag.

Erfgoed- en cultuureducatie vertrekt van het heden (waarnemen), stapt naar het verleden (waarnemen, verbeelden) en komt terug naar het heden (conceptualiseren, analyseren). De studenten bekijken een situatie (bijvoorbeeld de aanhouding van een Joodse familie) vanuit het perspectief van een dader, omstaander of slachtoffer leven ze zich in. Op een betekenisvolle plek (een 'lieu de mémoire') geven ze een getuigenis van wat het karakter heeft meegemaakt op die beladen plek. Geschiedenis wordt op deze wijze van nabij en persoonlijk beleefd door studenten en door de toehoorders. Herinneringseducatie gaat immers uit van "don't forget the past and love the future!"

In 'herinneringseducatie' staan actuele vragen centraal. We verlangen dat studenten zich inleven in en zich informeren over



hun opgegeven karakter en over de herinneringsplaatsen ('lieux de mémoire') van de Jodenvervolging die we bezoeken tijdens het project. Herinneringsoorden zijn geografische knooppunten waarrond herinneringen zich kunnen kristalliseren en waar de mens concreet in verbinding staat met zijn verleden. Het collectieve geheugen wordt op die manier gestimuleerd. De 'lieux de mémoire' zijn ook locaties om cruciale gebeurtenissen uit het verleden te herdenken. In die zin kan een concentratiekamp, een loopgracht maar ook een oorlogsmonumentje in een gemeente een 'lieu de mémoire' zijn, een herinneringsplek die ook voor de toekomst een betekenis heeft.

Zeker in deze tijden van angst en onzekerheid zijn de lessen die de geschiedenis ons aanreikt van een bijzondere waarde. Ze herinneren ons eraan hoe broos de maatschappelijke vooruitgang is wanneer mensen vatbaar zijn voor makkelijke antwoorden op moeilijke vragen. Door de ervaringen en meningen onderling uit te wisselen leren burgers perspectief nemen en nuanceren als het over discriminatie en onrecht gaat.

In dit burgerleerproject leren toekomstige leerkrachten de geschiedenis van de Holocaust inbedden in de ruimere context van de mensenrechten en de kinderrechten. Op dit moment worden op vele plaatsen in de wereld minderheidsgroepen geviseerd en laten groepen zich horen die de fundamentele rechten en vrijheden van deze minderheden willen beknotten...

RUDI BOELEN - DOCENT 'HERINNERINGSEUCATIE'  
LERARENOPLEIDING UCLL

MARC MICHIELS - AUTEUR: HET XXSTE TRANSPORT NAAR  
AUSCHWITZ

je ziet ..  
je voelt ..  
je inspireert ..  
je walgt ..  
je ervaart ..  
je huikt ..  
je schreeuwt ..  
je zucht ..  
je bibbert ..

angst, ongelof, alléén, .....

Dit alles ademt de dood. alles is door-  
drenkt met en van de dood.

Hij bekruipt je. hij overvalt je - hij zet  
~~zijn~~ zijn tanden er diep in en zuigt je leeg -

Het leven sijpelt weg uit je. Bij de een  
wat sneller dan bij de andere.

Anderen zijn ons vooraf gegaan.

Wij voelen ons jong en hebben vooruitzichten!

De ene zal deze sneller en vlotter waarmaken  
dan de andere.

Wij hebben vooruitzichten. Diegene ...

diegene die hier het leven lieten .....

niet.